

EDEFORSVERKEN

Av Bernt Rutström, Bodträskfors

Edeforsen i Lule älv har givetvis påverkat människorna i trakten allt ifrån sin tillblivelse i och med att landet höjde sig tillräckligt ur havet. Och man kan även anta att den genom århundraden varit både till hinder och till nytta. Den låg bl.a. liksom i vägen för transporter när verksamheten inleddes i Malmfälten.

Man provade förädla malmen till järn vid en bäck strax ovanför forsen, men detta misslyckades. Kanal grävdes och sinnrika anordningar byggdes för att övervinna höjdskillnaderna. Även det utan fruktbart resultat. Här har också i långa tider fiskats lax med fasta anordningar och även med andra metoder.

Säkert har också många brytt sina hjärnor under tidernas lopp för att finna ett sätt att tämja själva forsens enorma naturkraft. Och det lyckades man som bekant med runt år 1960 genom bygget av Laxede kraftverk.

Alla dessa verksamheter har också lämnat tydliga spår efter sig i forsens närhet.

Men vem har hört talas om Edeforsverken?

Ja, inte jag i alla fall. Men så råkade jag läsa i Johan Velanders 3:e omarbetade utgåva av Herman Hofbergs bok, ”Genom Sveriges bygder”. Den utkom 1896 och Johan Velanders själv var född 1848 och levde fram till 1931.

Så här lyder den beskrivningen:

Lule älvs väg genom Västerbotten börjar ofvanför den mäktiga Edeforsen, där ett stort kronolaxfiske och en präktig bro öfver älfven finnas och där anläggningar af G. de Laval för Gellivaremalmens bearbetande medelst elektricitet äro förberedda. (Understrykningen av red.)

Alltså fanns här redan påbörjad verksamhet av Gustav de Laval i slutet av 1800-talet!

Dessutom har jag i ”Digitaliserade svenska dagstidningar” funnit följande hämtat från Östergötlands veckoblad, 1895-07-05:

INDUSTRIELLA JÄTTEPLANER

Norrlands slumrande millioner.

Det senast hitkomna numret af tidningen Norrlännigen meddelar en del särdeles intressanta upplysningar om ingenjör G. de Lavals framtidsplaner. Vi ha visserligen icke varit i tillfälle att kontrollera dessa uppgifter, säger Dagens Nyheter, men den citerade tidningen förklarar sig upprepade gånger ha fått den från säkraste källor. Vi anföra här nedan artikelns hufvudsakliga delar.

Det har redan förut omtalats att ingenjör de Laval köpt vattenfall och malmfält i södra Sverige och att ingenjör Nobel under något slags samförstånd med hr de Laval tillhandlat sig de stora Boforsverken i Vermland.

Man har också redan satt detta i samband med hr de Levals uppfinning att smälta malm på elektrisk väg. De planer, med hvilka hr de Laval umgås, komma, om de hålla hvad de lova, att ha en oerhörd betydelse särskildt för öfre Norrland, och att det skall lyckas, derom är den genialiske uppfinnaren så förvissad att han redan vidtagit stora förberedelser för anläggningar af verk i Norrbotten.

För sin elektriska malmsmältning behöfver hr de Laval tre ting på samma plats, nämligen jernmalm, vattenfall och myrtorf – den senare så våt som möjligt. Allt detta har han i Norrbotten; outtömliga fält af ypperlig jernmalm, vattenfall, tillhörande de starkaste i verlden, och obegränsade tillgångar af vattendränkta myrar. Inget annat land har sådana förutsättningar för realiserandet af hans framtidsplaner som Norrbotten. I intet annat land finnas materialer af så ypperlig beskaffenhet och i så rik qvantitet eller så samlade på ett ställe.

Hr de Laval behöfver 1.600 graders värme för smältningen. En enda af hans anläggningar beräknas taga i anspråk 35.000 hästars kraft. Han ämnar dock icke inskränka sig till smältning, utan har äfven för afsigt att anlägga valsverk för tillverkning av räls till jernvägar, plåtar till jernskepp och balkar till våra moderna jern- och stenhus.

Verlden har naturligtvis oerhörda behof af dylika varor, och det intressantaste för Sverige är hr de Levals åsigt, att vårt land hädanefter skall stå utom all konkurrens beträffande deras tillverkning. Hans elektriska metod kan icke med fördel begagnas på de platser, der man måste smälta malm med stenkol.

I förhållande till nuvarande jernpris ställer sig saken så, att hr de Laval påstår sig kunna tillverka sina jernvaror till fjerdehelen af priset i England.

Och från Nordisk familjebok, 1800-talsutgåvan har jag saxat följande:

Edefors. 2. *Vattenfall i Lule-elf, i nämnda socken, kan i höjd ej mäta sig med en del andra norrländska forsar, men är en af de vattenrikaste.*

Det har 1896 inköpts af d:r de Laval för hans anläggningar för jernmalms extraktion medelst elektricitet, och från Edefors skall bibana anläggas till stationen Lakaträsk å Luleå-Gellivara-banan. I närheten ligga hotell och gästgifvaregård, och en ståtlig stålbro har nyligen bygts öfver elfen.

På Internet hittade jag aktiebrev till salu från den här tiden. Men tydligen hade Laval liknande projekt på gång i andra delar av landet, för de aktiebrev gällde Edeforsverken i Indalsälven där de också hade en fors med samma namn.

Ja, stora industriplaner har tydligen varit på gång, men kraftverksbygget har troligen raderat alla eventuella spår efter den verksamheten.